

บทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของ
ผู้สำเร็จการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ROLES OF BUDDHIST PRINCIPLES AFFECTING LIFESTYLES FOR GRADUATES
OF RAJABHAT UNIVERSITIES IN NORTHEASTERN REGION GROUP

ศตวรรษ มละแซม

Satawat Malasam

สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร สกลนคร 47000
Program in Social Studies, Faculty of Education, Sakon Nakhon Rajabhat University,
Sakon Nakhon 47000, Thailand

*Corresponding Author: Email: stawatpum986@gmail.com

รับบทความ 2 กันยายน 2567 แก้ไขบทความ 11 ตุลาคม 2567 ตอบรับบทความ 22 ตุลาคม 2567 เผยแพร่บทความ กรกฎาคม 2568

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มุ่งศึกษาและเปรียบเทียบบทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของผู้สำเร็จการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้ง 11 แห่ง ในระดับปริญญาตรี จำนวน 52,601 คน ใช้การสุ่มตัวอย่างแบบง่าย โดยวิธีการเลือกแบบบังเอิญ เพื่อตอบแบบสอบถาม จำนวน 880 คน และเพื่อการสัมภาษณ์ จำนวน 44 คน เครื่องมือวิจัย คือ แบบสอบถาม และสัมภาษณ์ โดยใช้สถิติค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และสถิติเชิงอนุมาน ผลการวิจัย พบว่า 1) บทบาทหลักธรรมที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตภาพรวมอยู่ในระดับมาก ที่ส่งผลมากที่สุด คือ สังคหวัตถุ 4 ด้านอัตถจริยา และบทบาทหลักธรรมที่ส่งผลต่อการศึกษาล่าเรียนภาพรวมอยู่ในระดับมาก ที่ส่งผลมากที่สุด คือ อิทธิบาท 4 ด้านวิริยะ 2) การเปรียบเทียบบทบาทหลักธรรมที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิต เพศชายกับเพศหญิงส่วนใหญ่ไม่แตกต่างกัน อายุที่แตกต่างกันมากที่สุด คือ อายุระหว่างต่ำกว่า 26 ปี กับ 28 ปี ส่วนในด้านสถานภาพสมรสที่แตกต่างกันมากที่สุด คือ ระหว่างสมรส กับ โสด และบทบาทหลักธรรมที่ส่งผลต่อการศึกษาล่าเรียน ในด้านเพศชายกับเพศหญิงส่วนใหญ่ไม่แตกต่างกันเช่นกัน อายุที่แตกต่างกันมากที่สุด คือ ระหว่างต่ำกว่า 26 ปี กับ 26 ปี และระหว่าง 26 ปี กับ 27 ปี ส่วนในด้านสถานภาพสมรสที่แตกต่างกันมากที่สุด คือ ระหว่างสมรส กับ โสด ทั้งหมดแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ในด้านผลข้อมูลเชิงคุณภาพบทบาทหลักธรรมส่งผลทำให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี และส่งผลทำให้กลุ่มเป้าหมายสำเร็จการศึกษาดำเนินชีวิตได้ทุกคน

คำสำคัญ: บทบาท, หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา, ผู้สำเร็จการศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ABSTRACT

This research aimed to examine and compare the roles of Buddhist principles that influenced the lifestyles of bachelor's degree graduates from 11 Rajabhat Universities in the Northeastern Region Group. The total number of graduates was 880 respondents out of 52,601, selected through simple random sampling and accidental sampling, and 44 informants participated in the interviews. The research instruments for data collection included a set of questionnaires and interview forms. The statistics included percentage, mean, standard deviation, and inferential statistics. The results revealed that: 1. The roles of Buddhist principles affected graduates' lifestyles were rated at a high level. Among these principles, *Sangahavattthu* 4, particularly the aspect of *Attajariya*, had the most significant impact. Similarly, the roles of Buddhist principles during the period of study were also rated at a high level. In this context, *Iddhipada* 4, especially the aspect of *Viriya*, was identified as the most influential. 2) The comparison of the roles of

Buddhist principles that affected lifestyles could be summarized as follows: No significant differences were found in terms of gender. In terms of age, the most notable difference was between those under 26 years old and those 28 years old. For marital status, the most significant difference was between married and single. Regarding the roles of Buddhist principles affecting studies, there was no significant difference between genders. In terms of age, the most significant differences were between those under 26 years old and those 28 years old. For marital status, the most significant difference was between married and single at the .05 level of significance. In terms of qualitative data, the roles of Buddhist principles had positively affected the lifestyles that led graduates to a better quality of life and enabling them to complete their degrees.

Keywords: Roles, Dharma in Buddhism, Graduates of Rajabhat Universities the Northeastern Region Group

บทนำ

พระพุทธศาสนาถือว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และเป็นสัตว์ที่ฝึกได้เป็นพิเศษยิ่งกว่าสัตว์ชนิดใด ๆ สัตว์อื่น ๆ สัตว์ใหญ่น้อยทั้งหลายมากมายสามารถนำมาฝึกและใช้ทำงานต่าง ๆ ก็ได้ เล่นละครต่าง ๆ ก็ได้ แต่ก็ได้แค่ที่มนุษย์จะฝึกให้ ต่างจากมนุษย์ซึ่งถ้าฝึกแล้วจะทำอะไรได้มากมายแสนวิเศษอัศจรรย์ ตามคตินี้ความพิเศษของมนุษย์อยู่ที่การฝึก คือถือว่ามนุษย์เกิดมายังไม่สมบูรณ์ความสามารถก็ยังไม่สมบูรณ์ สติปัญญาก็ยังไม่สมบูรณ์ คุณธรรมก็ยังไม่สมบูรณ์ เราจึงพยายามพัฒนาให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น พระพุทธศาสนาได้เกิดขึ้นในโลกหลังพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้และทรงแสดงปฐมเทศนา ก่อนพุทธศักราช 45 ปี การเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนา เป็นการเกิดขึ้นในรูปแบบที่แปลกกว่าศาสนาอื่น เพราะไม่ได้อาศัยการสร้าง การดลบันดาลจากปัจจัยภายนอก แต่เป็นเรื่องของความเพียรที่ถูกทางสิ่งที่มีอำนาจอิทธิพลในการเป็นพระพุทธเจ้าจึงมีเพียงบารมีธรรม คือคุณงามความดีที่ได้สร้างมาแต่ชาติปางก่อน จนบารมีเต็มบริบูรณ์ ใช้ความเพียรพยายามค้นคว้าสัจธรรมในปัจจุบัน จนตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า พระพุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาของมนุษย์ โดยมนุษย์เพื่อมนุษย์โดยแท้ (พระราชธรรมนิเทศ, 2542, หน้า 37)

สังคมไทยเป็นสังคมที่คนส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาเข้ามาช้านาน พระพุทธศาสนาเป็นตัวชี้นำในการดำเนินชีวิต เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนไทย โดยถือกันว่าหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในสังคมให้มีคุณธรรมจริยธรรม มีระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบ สมักระสومانสามัคคี ส่งเสริมความมั่นคงของชาติ เรียกได้ว่าพระพุทธศาสนาเป็นเสมือนเอกลักษณ์ดั้งเดิมของชาติไทย ทั้งทางสังคม และวัฒนธรรม โดยคนไทยเองก็มีคุณธรรมตลอดถึงมีความเชื่อในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก แต่อย่างไรก็ตามความเจริญที่ก้าวเข้ามาในสังคมไทยทำให้คนในสังคมไทยเกิดการเปลี่ยนแปลงทางความคิด นำไปสู่ความเชื่อและการปฏิบัติที่แตกต่างจากเดิม สังคมที่เจริญเติบโตอย่างรวดเร็วในนั้นเป็นสภาพแวดล้อมขึ้นๆ เป็นต้นเหตุของปัญหาต่าง ๆ มากมาย ดังที่ปรากฏทางโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ วิทยุ และสื่อต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการฆ่าตัวตาย การเสพติด (บุพพรณี นันทริยา, 2557, หน้า 1) และสิ่งที่สำคัญที่สุด คือ ความเป็นปัจเจกบุคคลในสังคมสูงขึ้น ผู้คนเห็นแก่ตัว เอาใจเอาเปรียบ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนฝ่ายเดียว ไม่เหลียวแลสังคมส่วนรวม ขาดวิจรรณญาณในการคิดไตร่ตรอง ไม่เกรงกลัวต่อกฎหมายบ้านเมืองต่าง ๆ

ซึ่งนักศึกษาในมหาวิทยาลัยส่วนใหญ่ก็ถือว่าเป็นเยาวชน จากสภาพปัญหาที่กล่าวไปแล้วข้างต้นแสดงให้เห็นถึงการดำเนินชีวิตของเยาวชนซึ่งรวมถึงนักศึกษาด้วยมีความเสี่ยงต่อการประพฤติผิดหลักศีลธรรม จำเป็นต้องมีการแก้ไขโดยอาศัยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน เพราะพระพุทธศาสนามีหลักการและแนวทางในการพัฒนาความประพฤติและจิตใจ การเรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาจึงเปรียบเสมือนทางเสือที่ประทับประคองให้บุคคลมีหลักในการครองตนที่ดี สามารถเป็นแนวทางให้บุคคลเข้าใจหลักแห่งความจริงของชีวิต และนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันและพัฒนาสังคมได้ (สุพัตรา ชาติบัญชาชัย, 2548, หน้า 32) การให้ความรู้ด้านพระพุทธศาสนา ส่งเสริมปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ให้ประชาชนในชาติโดยเฉพาะกับเด็กและเยาวชนซึ่งเป็นสิ่งสำคัญ และจำเป็นมาก ปัจจุบันนี้ได้มีทั้งภาครัฐบาลและเอกชน ให้ความสนใจในการพัฒนาส่งเสริมกิจกรรมทางวัฒนธรรมและศาสนามากยิ่งขึ้น เช่น ในวงการสื่อสารมวลชน จึงนับว่าเป็นนิมิตหมายที่ดีที่ศาสนาจะได้มีส่วนช่วยในการพัฒนาสังคม และประเทศชาติได้บ้าง อย่างน้อยที่สุดก็ในเรื่องของการพัฒนาเพื่อยกระดับทางด้านจิตใจของคนในสังคม ซึ่งเมื่อมีการพัฒนาคนแล้ว ก็จะส่งผลถึงการพัฒนาสังคม

ของประเทศชาติตามมานั่นเอง อีกทั้งแผนปฏิบัติการด้านการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติระยะที่ 2 (พ.ศ. 2566 – 2570) ถือว่าเป็นแผนแม่บทหลักในการพัฒนาคุณธรรมของคนในชาติรวมถึงนักเรียนนักศึกษาด้วย ในแผนย่อยที่ 1 มีหลักการสำคัญคือต้องการให้ภาคส่วนมีการส่งเสริมสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการส่งเสริมคุณธรรมที่เหมาะสมกับบริบทของสังคมไทย การส่งเสริมสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการส่งเสริมคุณธรรม/การทำความดี ตลอดจนการปรับเปลี่ยนวิถีคิด กรอบคิดหรือค่านิยมและพฤติกรรมของคนในสังคม ครอบคลุมทั้งพื้นที่ทางกายภาพ พื้นที่ทางสังคม สำหรับการจัดกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรม หรือการปฏิบัติตนเพื่อสะท้อนการมีคุณธรรมจริยธรรม ตลอดจนพื้นที่สื่อสร้างสรรค์ ทำให้เกิดความรับรู้ เข้าใจและเห็นคุณค่าของการปฏิบัติตนที่สะท้อนการมีคุณธรรมจริยธรรมในการดำเนินชีวิต (คณะกรรมการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ, 2566, หน้า 5)

ดังนั้น บทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่นำมาเป็นตัวแปรในบทความวิจัยนี้มีความสอดคล้องกับแผนปฏิบัติการด้านการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติระยะที่ 2 (พ.ศ. 2566–2570) ในแผนย่อยที่ 1 โดยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักธรรมที่กลุ่มนักศึกษาส่วนใหญ่ได้ซึมซับผ่านคำสั่งสอนจากพระสงฆ์ ครูอาจารย์ หรือพ่อแม่ผู้ปกครอง จึงมีความสำคัญต่อพฤติกรรมการดำเนินชีวิตของเยาวชนเองเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะนักศึกษาในมหาวิทยาลัยส่วนใหญ่ที่เป็นเยาวชนมหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็ถือว่าเป็นมหาวิทยาลัยของรัฐที่มีนักศึกษาจำนวนมากเข้ามาศึกษา และมีจำนวนไม่น้อยที่สำเร็จการศึกษาออกไปดำรงชีวิตในสังคม มีสติปัญญา มีความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตเป็นอย่างดี ส่วนหนึ่งก็เป็นเพราะบทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ได้รับการปลูกฝังให้ดำเนินไปในทางที่ถูกต้องดีงาม ผู้วิจัยจึงอยากจะทราบว่า ในด้านเพศหลักธรรมประเภทไหนส่งผลต่อเพศชายหรือเพศหญิงมากที่สุด ในด้านอายุช่วงอายุที่ควรจะต้องพัฒนาหลักธรรมอะไรบ้าง ในด้านสถานภาพสมรส อยากทราบว่าสถานภาพโสด สมรส หรือแยกกันอยู่มีการนำหลักธรรมเหล่านี้ไปปฏิบัติอย่างไรบ้าง ในแต่ละมหาวิทยาลัยมีความแตกต่างกันอย่างไร มีจุดเด่นของหลักธรรมใด เพื่อเป็นสารสนเทศในการพัฒนาและส่งเสริมการปฏิบัติตนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของเยาวชน โดยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ผู้วิจัยนำมาศึกษามีอยู่ 2 ส่วน คือ 1) หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ใช้ในการดำเนินชีวิตมี 3 หลักธรรมคือ พรหมวิหาร 4, สังคหวัตถุ 4, อปายมุข 6 และ 2) หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ใช้ในการศึกษาเล่าเรียนมี 3 หลักธรรมคือ วุฑฒิธรรม 4, อธิษฐานธรรม 4, อิทธิบาท 4 ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจในการศึกษาบทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาว่าส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของผู้สำเร็จการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏภาคตะวันออกเฉียงเหนือมากน้อยเพียงใด และเปรียบเทียบบทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของผู้สำเร็จการศึกษาในแต่ละมหาวิทยาลัยราชภัฏ ในกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือแตกต่างกันมากน้อยเพียงใด ซึ่งองค์ความรู้ที่ได้รับนี้จะประโยชน์อย่างยิ่งในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม ให้กับนักศึกษาในระดับอุดมศึกษาให้พร้อมเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มีศักยภาพในการพัฒนาประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตและการศึกษาเล่าเรียนของผู้สำเร็จการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
2. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบบทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิต และการศึกษาเล่าเรียนของผู้สำเร็จการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

นิยามศัพท์เฉพาะ

บทบาท หมายถึง การกระทำหรือพฤติกรรมของของผู้สำเร็จการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่แสดงออกมาตามคุณลักษณะของหลักธรรมนั้น ๆ เช่น ความมีเมตตาต่อเพื่อนร่วมงาน ความขยันหมั่นเพียรในการศึกษาเล่าเรียน เป็นต้น

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา หมายถึง เนื้อหาสาระด้านหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ผู้สำเร็จการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ใช้ในการดำเนินชีวิตและการศึกษาเล่าเรียน ที่ระบุเป็นตัวแปรอิสระ ได้แก่ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ดังนี้ พรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 อปายมุข 6 ตัวชี้วัดตัวแปรตาม คือ การดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข เอื้อเฟื้อต่อกัน และไม่ดำเนินชีวิตไปในทางเสื่อม และวุฑฒิธรรม 4 อธิษฐานธรรม 4 อิทธิบาท 4 ตัวชี้วัดตัวแปรตามคือ ความมีสติปัญญา สมาธิ และชนะปัญหาสู่ความสำเร็จในการศึกษา

การดำเนินชีวิต หมายถึง วิธีการดำเนินชีวิตของบุคคล โดยที่ลักษณะของพฤติกรรมต่าง ๆ จะเป็นตัวบ่งบอกถึงรูปแบบการดำเนินชีวิตแต่ละแบบ เช่น การเข้าสังคม การบริโภค การหาความบันเทิง เป็นต้น

การศึกษาเล่าเรียน หมายถึง การค้นคว้า หรือประสบการณ์ รวมทั้งความสามารถเชิงปฏิบัติและทักษะ เป็นสิ่งที่ได้รับมาจากการได้ยิน ได้ฟัง การคิด หรือการปฏิบัติ

ผู้สำเร็จการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หมายถึง ผู้สำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรี ประจำปีการศึกษา 2560–2562 จากมหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้ง 11 แห่ง ประกอบไปด้วย อุดรธานี สกลนคร มหาสารคาม เลย นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ อุบลราชธานี ชัยภูมิ ร้อยเอ็ด และศรีสะเกษ

หลักการ แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1. การขัดเกลาทางสังคม

1.1 การขัดเกลาทางสังคมโดยทางตรง เป็นการอบรม สั่งสอน บอกกล่าวแนวทางปฏิบัติให้ถูกต้องตามแบบแผนที่กำหนดไว้ ผ่านบุคคลที่มีความรู้และน่าเชื่อถือในสังคม เช่น พระสงฆ์ ครูอาจารย์ พ่อแม่ เป็นต้น

1.2 การขัดเกลาทางสังคมโดยทางอ้อม เป็นการเรียนรู้แนวทางปฏิบัติในสังคมด้วยตนเอง จากสภาพแวดล้อมหรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ เพื่อให้เรียนรู้และปฏิบัติให้ถูกต้องตามแบบแผนที่สังคมกำหนดไว้ (พระครูปลัดสวริศร์ สุทธิมน, 2566, หน้า 86)

2. หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ควรใช้ในการดำเนินชีวิตสำหรับนักเรียนนักศึกษา

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ควรใช้ในการดำเนินชีวิตสำหรับนักเรียนนักศึกษา ดังแสดงตามความสัมพันธ์ระหว่างหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับการดำเนินชีวิต ดังรายละเอียดในตาราง 1

ตาราง 1 ความสัมพันธ์ระหว่างหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับการดำเนินชีวิต

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา	ผลที่ได้รับจากหลักธรรมในการดำเนินชีวิต
1. พรหมวิหาร 4 หลักธรรมประจำใจที่จะช่วยให้ดำรงชีวิตอย่างประเสริฐและบริสุทธิ์ 1) เมตตา คือ ความปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข 2) กรุณา คือ ความปรารถนาจะช่วยให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ 3) มุทิตา คือ ความปิติยินดีต่อความสำเร็จของผู้อื่น 4) อุเบกขา คือ การวางใจเป็นกลาง	1) ความรักความจริงใจต่อบุคคลอื่น และบุคคลอื่น ๆ 2) จิตใจมีความสุขสบายใจ 3) เป็นที่รัก และเป็นที่ยอมรับของบุคคลอื่น 4) เป็นคนมีเหตุผลอย่างถูกต้องเที่ยงธรรม เป็นที่น่าเชื่อถือของบุคคลรอบข้าง
2. สังคหวัตถุ 4 หลักธรรมที่สงเคราะห์ซึ่งกันและกัน เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจของผู้อื่น 1) ทาน คือ การให้ การเสียสละ หรือการเอื้อเฟื้อแบ่งปัน 2) ปิยวาจา คือ การพูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะ 3) อัตถจริยา คือ การประพฤติประโยชน์ให้แก่กันและกัน 4) สมานัตตา การวางตัวเสมอต้นเสมอปลาย	1) ได้รับการให้/การช่วยเหลือตอบแทน 2) มีคนชอบมาพูดคุยอยู่เป็นประจำ 3) ได้รับรอยยิ้ม หรือคำของคนที่จริงใจ และเป็นที่ยอมรับของบุคคลรอบข้าง 4) ทำให้ครอบครัวมีความสุข ความอบอุ่น
3. อบายมุข 6 เว้นจากวิถีชีวิตแห่งความโลภ ความหลงที่ทำให้เกิดความเสื่อม 1) เว้นจากการดื่มน้ำเมา ตลอดถึงสารเสพติดอื่น ๆ 2) เว้นจากการเที่ยวกลางคืน 3) เว้นจากการเที่ยวดูการละเล่น/การแสดง 4) เว้นจากการเล่นการพนัน 5) เว้นจากการคบคนชั่วเป็นมิตร 6) เว้นจากการเกียจคร้านในการทำงาน	1) สุขภาพร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ 2) ปลอดภัยจากคนอันตราย และการถูกหลอกลวงในลักษณะต่าง ๆ 3) ประหยัดค่าใช้จ่าย 4) เสี่ยงต่อการเกิดอันตรายจากการทะเลาะวิวาท 5) ไม่สูญเสียทรัพย์สิน 6) ทำการงานสำเร็จตามเป้าหมาย

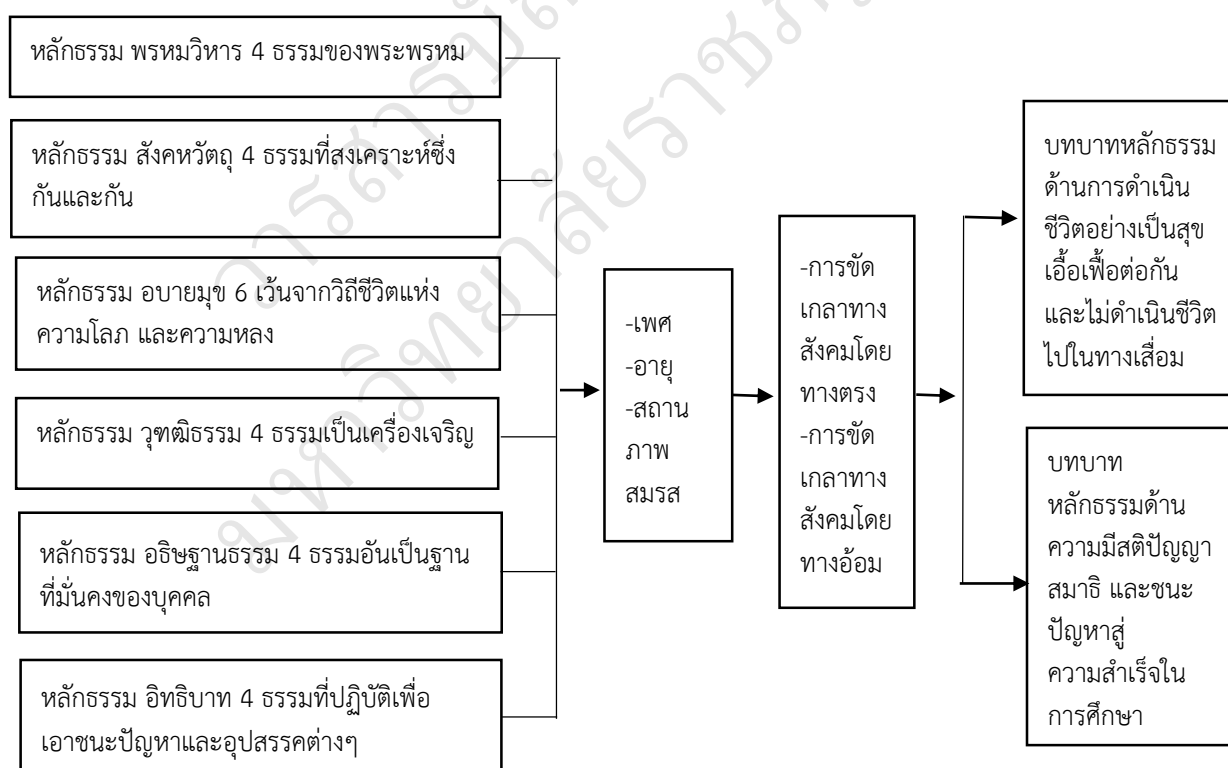
3. หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ควรใช้ในการศึกษาเล่าเรียนสำหรับนักเรียนนักศึกษา

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ควรใช้ในการศึกษาเล่าเรียนสำหรับนักเรียนนักศึกษา ดังแสดงตามความสัมพันธ์ระหว่างหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับการศึกษเล่าเรียน ดังรายละเอียดในตาราง 2

ตาราง 2 ความสัมพันธ์ระหว่างหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับการศึกษาเล่าเรียน

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา	ผลที่ได้รับจากหลักธรรมในการศึกษาเล่าเรียน
1. วุฑฒิธรรม 4 หลักธรรมที่เกื้อกูลต่อการศึกษเพื่อพัฒนาปัญญาให้เจริญขึ้น 1) สัมปรัสังเสวะ คือ การเข้าหาครูอาจารย์ 2) สัทธัมมัสสวนะ คือ การสดับรับฟังคำแนะนำสั่งสอนจากครูอาจารย์ 3) โยนิโสมนสิการ คือ การพิจารณาไตร่ตรองโดยรอบคอบ 4) ธัมมานุฉินมปฏิบัติ คือ การนำคำแนะนำสั่งสอนของครูอาจารย์มาปฏิบัติให้เกิดประโยชน์	1) ทำให้เข้าใจและสอบผ่านในรายวิชานั้น ๆ 2) ทำให้เพิ่มพูนองค์ความรู้ในเรื่องนั้น ๆ 3) ทำข้อสอบได้ 4) ทำให้มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเป็นไปตามเป้าหมาย
2. อธิษฐานธรรม 4 ธรรมเป็นพื้นฐาน ธรรมอันเป็นพื้นฐานที่มั่นคงของบุคคล 1) ปัญญา คือ ความรอบรู้, ความรู้ทั่ว 2) สัจจะ คือ ความจริงใจต่อสิ่งที่ทำ พูด คิด 3) จาคะ คือ การสละสิ่งของต่าง ๆ 4) อุปสมะ คือ การรักษาใจไม่ให้ฟุ้งซ่าน	1) เกิดปัญญาหยั่งรู้ในเรื่องนั้น ๆ 2) ทำให้เป็นที่ไว้วางใจของเพื่อนๆ ในชั้นเรียน 3) มักจะได้รับการเสียสละ/แบ่งปันเช่นกัน 4) มีสมาธิกับการเรียนได้ดี
3. อิทธิบาท 4 ธรรมที่ปฏิบัติเพื่อเอาชนะปัญหามาไปสู่ความสำเร็จในการศึกษา 1) ฉันทะ คือ การมีใจรัก อันเกิดจากความศรัทธาต่อสิ่งที่กำลังศึกษา 2) วิริยะ คือ ความมุ่งมั่นทุ่มเทในการศึกษา 3) จิตตะ คือ การมีใจที่จดจ่อต่อสิ่งที่ศึกษา 4) วิมังสา คือ การทบทวนในสิ่งที่ได้ศึกษามา	1) เกิดแรงจูงใจ เกิดความพอใจในการศึกษาเล่าเรียน 2) แก้ปัญหาต่าง ๆ ได้เกือบทุกเรื่อง 3) จดจำเนื้อหาในรายวิชานั้น ๆ เป็นอย่างดี 4) เกิดความมั่นใจในความถูกต้อง

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิดของการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1. ประชากร คือ ผู้สำเร็จการศึกษาปริญญาตรี ประจำปีการศึกษา 2560–2562 จากมหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้ง 11 แห่ง จำนวน 52,601 คน (สว่าง ภูพัฒน์วิบูลย์, 2565) ที่มารับพระราชทานปริญญาบัตร ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร ระหว่างวันที่ 17–26 กันยายน 2565

2. กลุ่มตัวอย่าง

2.1 กลุ่มตัวอย่างตอบแบบสอบถาม ใช้วิธีการเลือกแบบบังเอิญจากประชากร มหาวิทยาลัยละ 80 คน ชาย 40 คน หญิง 40 คน กำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างโดยใช้ตารางของเครซีและมอร์แกน (วรณี แกมเกตุ, 2551, หน้า 283) ที่ระดับความเชื่อมั่น 95 % ประชากรเกิน 30,000 คน กลุ่มตัวอย่างจะต้องเป็น 379 คนขึ้นไป ดังนั้นผู้วิจัยจึงใช้กลุ่มตัวอย่าง 880 คน จากการเก็บรวบรวมข้อมูล ทุกมหาวิทยาลัยส่วนใหญ่อยู่ในอายุ 26 ปีเหมือนๆ กัน และข้อมูลด้านสถานภาพสมรส ทุกมหาวิทยาลัยส่วนใหญ่อยู่ในสถานภาพโสดเหมือนๆ กัน

2.2 กลุ่มตัวอย่างสัมภาษณ์ ใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง จากกลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถามมา จำนวน 44 คน โดยระบุหัวหน้าชั้น หรือหมู่เรียน มหาวิทยาลัยละ 4 คน เป็นชาย 2 คน หญิง 2 คน มาเพื่อการสัมภาษณ์ จากการเก็บรวบรวมข้อมูล ทุกมหาวิทยาลัยส่วนใหญ่อยู่ในอายุ 26 ปีเหมือนๆ กัน และข้อมูลด้านสถานภาพสมรส ทุกมหาวิทยาลัยส่วนใหญ่อยู่ในสถานภาพโสด เหมือนๆ กัน

เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล

1 แบบสอบถาม เรื่อง บทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของผู้สำเร็จการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วย 3 ตอน คือ

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานด้านสถานภาพโดยทั่วไปของผู้ใช้แบบสอบถาม

ตอนที่ 2 บทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของผู้สำเร็จการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยนำเสนอเป็น 2 ส่วนดังนี้

ส่วนที่ 1 บทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิต และการศึกษาเล่าเรียน

ส่วนที่ 2 การเปรียบเทียบบทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิต และการศึกษาเล่าเรียน

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับบทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยทั่วไป (เพิ่มเติมจากแบบสอบถาม) ใช้การเรียบเรียงและจัดหมวดหมู่ประกอบการพรรณนาแบบความเรียง

2. แบบสัมภาษณ์ เรื่อง บทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของผู้สำเร็จการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วย 3 ตอน คือ

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานด้านสถานภาพโดยทั่วไปของผู้ใช้แบบสัมภาษณ์ เป็นแบบเดิมข้อความ

ตอนที่ 2 บทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของผู้สำเร็จการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับบทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยทั่วไป (เพิ่มเติมจากการสัมภาษณ์) โดยผู้วิจัยได้ทำการทดลองใช้เครื่องมือ (Try Out) ดังนี้

ขอหนังสือราชการเพื่อขอความร่วมมือในการทำวิจัยจากคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร ไปยังรองอธิการบดีมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดสกลนคร ซึ่งไม่ใช่เป็นกลุ่มตัวอย่าง เพื่อขออนุญาตให้ผู้สำเร็จการศึกษาตอบแบบสอบถาม เพื่อทดลองใช้เครื่องมือ ในวันซ้อมย่อยพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วันที่ 12 มีนาคม 2565 ณ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดสกลนคร ผลการทดลองใช้เครื่องมือ ดังรายละเอียดในตาราง 3

ตาราง 3 ค่าดัชนีความสอดคล้อง ค่าอำนาจจำแนก และค่าความเชื่อมั่น ของแบบสอบถาม

ลำดับ	หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา	ค่า IOC	ค่าอำนาจจำแนก	ค่าความเชื่อมั่น
1	พรหมวิหาร 4 ธรรมของท่านผู้เป็นใหญ่	0.80–1.00	0.24–0.84	0.94
2	สังคหวัตถุ 4 ธรรมที่สงเคราะห์ซึ่งกันและกัน	0.80–1.00	0.28–0.70	0.93
3	อบายมุข 6 เว้นจากวิถีชีวิตที่ทำให้เกิดความเสื่อม	0.80–1.00	0.32–0.70	0.92
4	วุฑฒิธรรม 4 ธรรมที่เกื้อกูลต่อการศึกษา	0.80–1.00	0.27–0.71	0.94
5	อธิษฐานธรรม 4 ธรรมอันเป็นฐานที่มั่นคงของบุคคล	0.80–1.00	0.27–0.84	0.94
6	อิทธิบาท 4 ธรรมที่ปฏิบัติเพื่อนำไปสู่ความสำเร็จ	0.80–1.00	0.42–0.70	0.93

การวิเคราะห์ข้อมูล

1 แบบสอบถาม เรื่อง บทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของผู้สำเร็จการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานด้านสถานภาพโดยทั่วไปของผู้ใช้แบบสอบถาม เป็นแบบตรวจสอบรายการ มาคำนวณหาค่าร้อยละ (Percentages) แล้วนำเสนอในรูปแบบประกอบความเรียง

ตอนที่ 2 บทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของผู้สำเร็จการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยนำเสนอเป็น 2 ส่วนดังนี้

ส่วนที่ 1 บทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิต ลักษณะของคำถามเป็นแบบ มาตราส่วนประมาณค่า คำนวณหาค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน แล้วนำเสนอในรูปแบบตารางเป็นรายชื่อ ประกอบความเรียง

ส่วนที่ 2 การเปรียบเทียบบทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิต

1) การเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างตัวแปร 2 ตัว ที่เป็นอิสระต่อกัน ข้อมูลส่วนบุคคลทั่วไปของผู้ใช้แบบสอบถามด้านเพศ นำเสนอในรูปแบบตารางทั้ง 11 มหาวิทยาลัย

2) การเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างตัวแปรมากกว่า 2 ตัว ของข้อมูลส่วนบุคคลทั่วไปของผู้ใช้แบบสอบถามในด้านอายุ และสถานภาพสมรส โดยนำเสนอในรูปแบบตารางทั้ง 11 มหาวิทยาลัย

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับบทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยทั่วไป (เพิ่มเติมจากแบบสอบถาม) ใช้การเรียบเรียงและจัดหมวดหมู่ประกอบการพรรณนาแบบความเรียง

2. แบบสัมภาษณ์ เรื่อง บทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของผู้สำเร็จการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วย 3 ตอน คือ

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานด้านสถานภาพโดยทั่วไปของผู้ใช้แบบสัมภาษณ์ เป็นแบบเติมข้อความ แล้วมาคำนวณหาค่าร้อยละ (Percentages) แล้วนำเสนอในรูปแบบตาราง ประกอบความเรียง

ตอนที่ 2 บทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของผู้สำเร็จการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับบทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยทั่วไป (เพิ่มเติมจากการสัมภาษณ์) ตอนที่ 2–3 ใช้การเรียบเรียงและจัดหมวดหมู่ประกอบการพรรณนาแบบความเรียง

วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่าง

ผู้วิจัยขอหนังสือราชการเพื่อขอความร่วมมือในการทำวิจัยจากคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร ไปยังอธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้ง 11 แห่ง เพื่อขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลกับผู้สำเร็จการศึกษา ปี 2560–2562 ในการตอบแบบสอบถามและให้การสัมภาษณ์ โดยใช้วิธีการเลือกแบบบังเอิญ ในงานพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร ระหว่างวันที่ 17–26 กันยายน 2565

ภาพประกอบ 2 ตัวอย่างรูปภาพผู้ช่วยนักวิจัยขณะแจกแบบสอบถาม และทำการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์

1. สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานด้านสถานภาพโดยทั่วไปของผู้ใช้แบบสอบถาม คือ ร้อยละ (Percentages)
2. สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์บทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิต คือ 1) ค่าเฉลี่ย (Mean : $\bar{X}$) 2) ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation: S.D.) (บุญชม ศรีสะอาด, 2545, หน้า 101)
3. การเปรียบเทียบบทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิต มีดังนี้
 - 3.1 การเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างตัวแปร 2 ตัว ที่เป็นอิสระต่อกัน คือ ตัวแปรด้านเพศ คำนวณโดยใช้สถิติ Independent-Samples T-Test (บุญชม ศรีสะอาด, 2545)
 - 3.2 การเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างตัวแปรมากกว่า 2 ตัว ตัวแปรด้านอายุ และสถานภาพสมรส คำนวณโดยใช้สถิติ One-way Anova. (สุวริย์ ศิริโกคาภิรมย์, 2546, หน้า 209)

ผลการวิจัยและการอภิปรายผล

ผลการวิจัย

1. ข้อมูลด้านบทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิต และการศึกษาเล่าเรียนของผู้สำเร็จการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีรายละเอียดดังนี้
 - 1.1 บทบาทหลักธรรมที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.10$) โดยกลุ่มตัวอย่างผู้สำเร็จการศึกษาในแต่ละมหาวิทยาลัย หลักธรรมที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิต และเป็นจุดเด่นมากที่สุด ดังรายละเอียดในตาราง 4

ตาราง 4 หลักธรรมที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตและเป็นจุดเด่นมากที่สุด โดยจำแนกในแต่ละมหาวิทยาลัย

ลำดับ	มหาวิทยาลัยราชภัฏ	หลักธรรม	ที่ส่งผลต่อชีวิตมากที่สุด	$\bar{X}$	ส่งผลในระดับ
1	อุดรธานี	พรหมวิหาร 4	ได้รับความรักความจริงใจตอบจากมิตรสหาย และบุคคลอื่น ๆ	4.15	มาก
2	สกลนคร	สังคหวัตถุ 4	ได้รับการให้/การช่วยเหลือตอบเช่นกัน	4.61	มาก
3	มหาสารคาม	สังคหวัตถุ 4	ได้รับรอยยิ้ม หรือคำของคุณที่จริงใจ และเป็นที่รักของบุคคลรอบข้าง	4.67	มาก
4	เลย	พรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4	-จิตใจมีความสุขสบายใจ -ได้รับรอยยิ้ม หรือคำของคุณที่จริงใจ และเป็นที่รักของบุคคลรอบข้าง	4.59	มาก
5	นครราชสีมา	พรหมวิหาร 4	เป็นคนมีเหตุผลอย่างถูกต้องเที่ยงธรรม เป็นที่น่าเชื่อถือของบุคคลรอบข้าง	4.55	มาก
6	บุรีรัมย์	อภัยมุข 6	ไม่เกียจคร้าน, ทำการงานสำเร็จตามเป้าหมาย	4.43	มาก
7	สุรินทร์	อภัยมุข 6	ปลอดภัยจากคนอันตราย และการถูกล่อลวงในลักษณะต่าง ๆ	4.46	มาก
8	อุบลราชธานี	สังคหวัตถุ 4	อดทนกรียา “การช่วยเหลือกัน”	4.56	มาก
9	ชัยภูมิ	อภัยมุข 6	ไม่เกียจคร้าน, ทำการงานสำเร็จตามเป้าหมาย	4.65	มาก
10	ร้อยเอ็ด	อภัยมุข 6	ไม่สูญเสียทรัพย์สิน	4.55	มาก
11	ศรีสะเกษ	พรหมวิหาร 4	จิตใจมีความสุขสบายใจ	4.55	มาก

โดยหลักธรรมที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิต ที่ได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย สรุปได้ดังนี้

1) ด้านพรหมวิหาร 4 โดยกลุ่มเป้าหมายเป็นมิตรกับทุกคน ไม่สร้างศัตรู และไม่สร้างความเดือดร้อนให้กับผู้อื่น อยู่กับผู้อื่นแบบเป็นกันเองมีความจริงใจทั้งคำพูด และการกระทำ นอกจากนี้เมื่อเพื่อน หรือคนรอบข้าง เมื่อเดือดร้อนทุกข์กายไม่สบายใจ มีปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ก็มีความเห็นอกเห็นใจ รับฟังและช่วยให้คำปรึกษา คอยชี้แนะแนวทางแก้ไขอยู่เสมอ กลุ่มเป้าหมายจะร่วมแสดงความยินดีกับเพื่อนหรือญาติมิตรที่ประสบความสำเร็จในชีวิต ไม่ว่าจะเป็นจบการศึกษา ด้านธุรกิจ หรือด้านอื่น ๆ จะดีใจกับเพื่อน ชื่นชมเพื่อน อีกทั้งยังทำจิตใจให้เป็นกลางไม่มองผู้อื่นด้วยความอคติ มีเหตุผล มีความใจเย็น ไม่เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง รับฟังเหตุผลมากกว่าการใช้อารมณ์

2) ด้านสังคหวัตถุ 4 กลุ่มเป้าหมายมีการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และแบ่งปันสิ่งของต่าง ๆ ที่เป็นวัตถุทิพย์หรือสิ่งของเล็ก ๆ น้อย ๆ ให้แก่ผู้ที่ต้องการ โดยไม่ตระหนี่ถี่เหนียว ไม่เป็นคนที่ไม่เห็นแก่ได้ฝ่ายเดียว อีกทั้งในการพูดจากกลุ่มเป้าหมายจะใช้คำพูดที่ไพเราะ ใช้น้ำเสียงและท่าทางที่สุภาพตามกาลเทศะ พูดให้เกียรติคนอื่นเสมอ กลุ่มเป้าหมายจะพาดนให้เป็นประโยชน์ให้แก่ส่วนรวม มีการออกทำจิตอาสาช่วยเหลือผู้ที่เดือดร้อนเท่าที่ตนเองสามารถทำได้อยู่เสมอ อีกทั้งได้ปฏิบัติตนต่อคนรอบข้างอย่างเป็นมิตรไมตรีเสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาคกับทุกคน เพราะทุกคนนั้นมีความเป็นคนเหมือนกัน

3) ด้านอภัยมุข 6 กลุ่มเป้าหมายบางคนได้เว้นจากการดื่มน้ำเมาและสารเสพติดทุกชนิด เพราะมองว่าของมีเมาหรือสารเสพติดทั้งหลายนอกจากจะส่งผลเสียต่อสุขภาพร่างกายแล้ว ยังทำให้เสียผู้เสียคน ไม่รู้จักทำมาหากินตามที่ควรจะเป็น แต่กลุ่มเป้าหมายบางคนมีการดื่มสุราในบางเทศกาลหรือในโอกาสพิเศษเท่านั้น จะไม่ดื่มเป็นลักษณะนิสัย กลุ่มเป้าหมายส่วนมากจะมีการละเว้นการเที่ยวสถานบันเทิงในยามวิกาลเพราะส่งผลให้มีเวลาพักผ่อนน้อย ทำให้เสียเงินกระทบต่อการเรียน แต่กลุ่มเป้าหมายบางกลุ่มอาจจะไปสถานบันเทิงก็ต่อเมื่อมีงานทางสังคมในคราวจำเป็นไม่ได้ไปเป็นประจำ เช่น งานบายเนียร์สาขา งานจัดเลี้ยงปีใหม่ ตลอดถึงเว้นจากการออกไปเที่ยวดูการละเล่นทั้งในเวลากลางวันและกลางคืน เพราะต้องทำงานหรือเรียนหนังสือ ต้องมีเวลาเพื่อการพักผ่อน แต่ยังมีบางคนเมื่อชุมชนมีการจัดงานเกี่ยวกับประเพณี หรือเทศกาลต่าง ๆ ที่ไม่ได้จัดขึ้นบ่อยครั้ง กลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่ไม่ยุ่งเกี่ยวกับการพนันทุกประเภท เพราะเป็นสิ่งที่ไม่

ผิดกฎหมายและผิดศีลธรรม กลุ่มเป้าหมายจะไม่คบคนที่ชอบชักชวนเราไปกระทำในสิ่งที่ผิด เกียดกันไม่เอาการเอางาน สร้างความเดือดร้อนต่อชุมชน และสังคม กลุ่มเป้าหมายทุกคนจะตั้งใจเรียน ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ไม่หยุดนิ่งเป็นเวลานาน จะใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ เช่น การอ่านหนังสือ ปลูกผัก ทำความสะอาดบ้าน ซึ่งจะตระหนักอยู่ตลอดเวลาหาก เกียดกันในการเรียน จะเสียเวลา เสียเงิน เสียโอกาสไปโดยไร้ประโยชน์

1.2 บทบาทหลักธรรมที่ส่งผลต่อการศึกษาล่าเรียนภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.26$) โดยกลุ่มตัวอย่าง ผู้สำเร็จการศึกษาในแต่ละมหาวิทยาลัย หลักธรรมที่ส่งผลต่อการศึกษาล่าเรียนและเป็นจุดเด่นมากที่สุด ดังรายละเอียดใน ตาราง 5

ตาราง 5 หลักธรรมที่ส่งผลต่อการศึกษาล่าเรียนและเป็นจุดเด่นมากที่สุด โดยจำแนกในแต่ละมหาวิทยาลัย

ลำดับ	มหาวิทยาลัยราชภัฏ	หลักธรรม	ที่ส่งผลต่อการศึกษามากที่สุด	$\bar{X}$	ส่งผลในระดับ
1	อุดรธานี	วุฒติธรรม 4	ทำให้เพิ่มพูนองค์ความรู้ในเรื่องนั้น ๆ	4.64	มาก
2	สกลนคร	อิทธิบาท 4	แก้ปัญหาต่าง ๆ ได้เกือบทุกเรื่อง	4.65	มาก
3	มหาสารคาม	อิทธิฐานธรรม 4	มักจะได้รับความสะดวก/แบ่งปันจากคนอื่น เช่นกัน	4.46	มาก
4	เลย	อิทธิบาท 4	แก้ปัญหาต่าง ๆ ได้เกือบทุกเรื่อง	4.47	มาก
5	นครราชสีมา	วุฒติธรรม 4	ทำให้เพิ่มพูนองค์ความรู้ในเรื่องนั้น ๆ	4.55	มาก
6	บุรีรัมย์	อิทธิบาท 4	เกิดความมั่นใจในความถูกต้อง	4.57	มาก
7	สุรินทร์	อิทธิบาท 4	แก้ปัญหาต่าง ๆ ได้เกือบทุกเรื่อง	4.46	มาก
8	อุบลราชธานี	อิทธิฐานธรรม 4	ทำให้เป็นที่ไว้วางใจของเพื่อน ๆ ในชั้นเรียน	4.54	มาก
9	ชัยภูมิ	วุฒติธรรม 4	ทำให้เข้าใจและสอผ่านในรายวิชานั้น ๆ	4.63	มาก
10	ร้อยเอ็ด	อิทธิบาท 4	จดจำเนื้อหาในรายวิชานั้น ๆ เป็นอย่างดี	4.51	มาก
11	ศรีสะเกษ	วุฒติธรรม 4	ทำให้เข้าใจและสอผ่านในรายวิชานั้น ๆ	4.56	มาก

โดยหลักธรรมที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิต ที่ได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย สรุปได้ ดังนี้

1) ด้านวุฒติธรรม 4 กลุ่มเป้าหมายมีครูอาจารย์คอยให้คำปรึกษาอยู่ตลอด ซึ่งการที่เข้าหาอาจารย์เพื่อรับฟังคำแนะนำสั่งสอน แล้วนำคำสอนของอาจารย์นั้นมาใช้ในชีวิตประจำวันได้ เพื่อใช้ให้เกิดประโยชน์กับตัวเอง และรับฟังคำสั่งสอน นำมาปรับใช้ในการแก้ไขปัญหา ปรับปรุงตัวเองพัฒนาตนเองอยู่เสมอ เมื่อกลุ่มเป้าหมายเกิดประเด็นหรือปัญหาต่าง ๆ จะนำมาพิจารณาไตร่ตรองให้ลึกซึ้งหาเหตุผลผลก่อน เมื่อพิจารณาแล้วว่าเกิดประโยชน์จึงนำไปปรับใช้ในการเล่าเรียน และพัฒนาตนเอง กลุ่มเป้าหมาย ปฏิบัติตนตามหลักคำสอน คำแนะนำที่พ่อแม่หรือครูอาจารย์ไปพัฒนาใช้ในชีวิตประจำวันให้เกิดประโยชน์ เช่น นำหลักคำสอนที่ได้รับมาใช้ในทางที่ดี การปฏิบัติตนการวางตัว ความอ่อนน้อมถ่อมตน การมีมารยาทในสังคม มาใช้ให้เกิดผลดีต่อตนเองและผู้อื่น

2) ด้านอิทธิฐานธรรม 4 กลุ่มเป้าหมายพยายามศึกษาหมั่นฝึกฝนหาความรู้ในเรื่องวิชาที่เรียน เพื่อให้เกิดปัญญาความรอบรู้ในเรื่องต่าง ๆ ทำตนเองให้เข้าใจในรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับสายที่เรียน และพิจารณาเนื้อหาในสิ่งที่เรียนให้เข้าใจและรู้จักทวนทวนเรียนรู้ หาความรู้เสมอ ตลอดถึงมีสิ่งจะต่อตนเองและผู้อื่น จะพูดสิ่งใดจะคิดไตร่ตรองก่อนที่จะพูด มีความจริงใจต่อสิ่งที่พูด เวลาพูด คิด หรือทำอะไร จะต้องตั้งใจและทำในสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรมอยู่เสมอ กลุ่มเป้าหมายทำตัวเองให้ไม่เกียดกัน สลดความซึ่เกียดออก สร้างวินัยให้ตนเอง เป็นคนกระตือรือร้นในการเรียนและการทำงาน ตั้งใจทำงานให้เต็มที่ที่มีความรับผิดชอบ เมื่อตั้งใจทำสิ่งใดแล้วย่อมประสบความสำเร็จ เมื่อเวลาที่มีความคิดฟุ้งซ่าน กระวนกระวายหรือมีความกังวลกับเรื่องราวต่าง ๆ ทำจิตใจสงบ ตระหนักรู้ต่อสิ่งต่าง ๆ ตรงหน้า มีสติอยู่กับปัจจุบัน ไม่กระสับกระส่าย หรือเป็นกังวลกับเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในระหว่างศึกษาล่าเรียน

3) ด้านอิทธิบาท 4 กลุ่มเป้าหมายเชื่อว่าไม่ว่าเราจะทำสิ่งใดหรืองานใดก็ตาม ถ้าเป็นสิ่งที่เรารักเราจะทำสิ่งนั้นออกมาได้ดีเสมอ เหมือนกับการเรียนก็ต้องเลือกเรียนในสิ่งที่ตัวเองชอบ เมื่อเจอกับปัญหาหรืออุปสรรคอะไรก็ตาม ก็ยังคงมีกำลังใจในการต่อสู้ต่อไป เพราะเลือกเรียนด้วยความสมัครใจ อีกทั้งการที่เราต้องการอยากจะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้สำเร็จนั้น เรา

ต้องมีความเพียรพยายาม มุ่งมั่น อดทน ทุ่มเท กระตือรือร้น ทำด้วยความตั้งใจ กลุ่มเป้าหมายมีความตั้งใจอย่างชัดเจน มีใจจดจ่อมุ่งมั่นอยู่กับเนื้อหาบทเรียนที่อาจารย์สอน จดจ่อกับสิ่งที่ตัวเองทำในเรื่องการเรียน จึงทำให้ประสบความสำเร็จในสิ่งที่ทำตามที่ตั้งเป้าหมายเอาไว้ และบททวนจากการกระทำของตัวเองว่ามีความพยายามมากพอในการที่จะศึกษาเล่าเรียนแค่ไหน บททวนผลดีผลเสียจากการกระทำที่เกิดขึ้น เพื่อนำมาปรับปรุงแก้ไขตนเอง เพื่อให้ตนเองนั้นเกิดการเปลี่ยนแปลงพัฒนาไปในทางที่ดีต่อไป

2. ข้อมูลด้านการเปรียบเทียบบทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตและการศึกษาเล่าเรียนของผู้สำเร็จการศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำแนกตามเพศ อายุ และสถานภาพสมรส ของผู้ตอบแบบสอบถาม

2.1 การเปรียบเทียบบทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิต ของผู้สำเร็จการศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

2.1.1 ด้านเพศ ส่วนใหญ่บทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของผู้สำเร็จการศึกษาเพศหญิงมากที่สุด โดยสถานภาพระหว่างเพศชายกับเพศหญิง แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 จากผู้สำเร็จการศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา สุรินทร์ และศรีสะเกษ นอกนั้นไม่แตกต่างกัน

2.1.2 ด้านอายุ ส่วนใหญ่บทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของผู้สำเร็จการศึกษา โดยส่งผลต่อผู้ที่มีอายุ 28 ปีขึ้นไปมากที่สุดอยู่ที่มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ($\bar{X} = 4.25$) โดยด้านอายุ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 มากที่สุดอยู่ที่อายุระหว่างต่ำกว่า 26 ปี กับ 28 ปี จากผู้สำเร็จการศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร เลย และศรีสะเกษ

2.1.3 ด้านสถานภาพสมรส ส่วนใหญ่บทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของผู้สำเร็จการศึกษา โดยส่งผลต่อผู้ที่สมรสแล้วมากที่สุด โดยด้านสถานภาพสมรส แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 มากที่สุดอยู่ที่สถานภาพระหว่างสมรส กับ โสด จากผู้สำเร็จการศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี เลย นครราชสีมา และบุรีรัมย์

2.2 การเปรียบเทียบบทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ส่งผลต่อการศึกษาเล่าเรียนของผู้สำเร็จการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

2.2.1 ด้านเพศ ส่วนใหญ่บทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาส่งผลต่อการศึกษาเล่าเรียนของผู้สำเร็จการศึกษาเพศชายมากที่สุด โดยสถานภาพด้านเพศ ระหว่างเพศชายกับเพศหญิง แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 จากผู้สำเร็จการศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ และอุบลราชธานี นอกนั้นไม่แตกต่างกัน

2.2.2 ด้านอายุ ส่วนใหญ่บทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาส่งผลต่อการศึกษาเล่าเรียนของผู้สำเร็จการศึกษา โดยส่งผลต่อผู้ที่มีอายุ 27 ปี มากที่สุดอยู่ที่มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร ($\bar{X} = 4.40$) โดยด้านอายุ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 มากที่สุดอยู่ที่อายุระหว่างต่ำกว่า 26 ปี กับ 26 ปี จากผู้สำเร็จการศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา และศรีสะเกษ และอยู่ที่อายุระหว่าง 26 ปี กับ 27 ปี จากผู้สำเร็จการศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม และร้อยเอ็ด

2.2.3 ด้านสถานภาพสมรส ส่วนใหญ่บทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาส่งผลต่อการศึกษาเล่าเรียนของผู้สำเร็จการศึกษา โดยส่งผลต่อผู้ที่สมรสแล้วมากที่สุด โดยด้านสถานภาพสมรส แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 มากที่สุดอยู่ที่สถานภาพระหว่างสมรส กับ โสด จากผู้สำเร็จการศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร และเลย

การอภิปรายผล

1. บทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของผู้สำเร็จการศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาพรวมทุกมหาวิทยาลัยอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.10$) ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการได้รับการอบรมสั่งสอน บอกล่าวแนวทางปฏิบัติให้ถูกต้องตามแบบแผนที่กำหนดไว้ ผ่านบุคคลที่มีความรู้และน่าเชื่อถือในสังคม เช่น พระสงฆ์ ครูอาจารย์ พ่อแม่ โดยที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของผู้สำเร็จการศึกษามากที่สุด จากผู้สำเร็จการศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม คือ หลักธรรมสังคหวัตถุ 4 ในด้านอัตถจริยา (การประพฤติประโยชน์ให้แกกันและกัน) ในข้อคำถามที่ว่า “เมื่อข้าพเจ้าปฏิบัติหรือกระทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อบุคคลอื่น เช่น ช่วยเหลือผู้ประสบเหตุธรรมชาติ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ

ข้าพเจ้ามักจะได้รับรอยยิ้ม หรือคำของคุณที่จริงใจเสมอมา” ($\bar{X} = 4.67$) ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากเนื่องจากมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม มีจุดเด่นเรื่องจิตอาสา การทำตนให้เป็นประโยชน์ ผ่านกิจกรรมโครงการต่าง ๆ มากมาย และมีผลประจักษ์ที่ชัดเจน จึงทำให้หลักสูตรด้านนี้ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตมากที่สุด มากกว่ามหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนืออื่น ๆ สอดคล้องกับ ปิณพร ศรีปลั่ง (2559, หน้า 208–209) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับการประพุดิตนให้เป็นประโยชน์ของนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม เรื่อง การพัฒนากิจกรรมเพื่อส่งเสริมจิตสาธารณะสำหรับนักศึกษาครุศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม พบว่า นักศึกษามีพฤติกรรมที่เปลี่ยนไปหลังจากที่ได้ปฏิบัติกิจกรรมเพื่อส่งเสริมจิตสาธารณะสำหรับนักศึกษาครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม โดยผู้ใกล้ชิดได้ให้ข้อมูลว่าพฤติกรรมของนักศึกษามีความสอดคล้องกับพฤติกรรมที่เป็นองค์ประกอบของงานวิจัยทั้งด้านความคิดและพฤติกรรม และยังสอดคล้องกับ วรพนธ์ จันทรีธีระยานนท์ (2559, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษา เรื่อง การพัฒนาหลักสูตรเสริมสร้างจิตสาธารณะ สำหรับนักศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม พบว่า ระดับจิตสาธารณะของนักศึกษากลุ่มเป้าหมายก่อนการทดลองและหลังการทดลองใช้หลักสูตรแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และผลการปฏิบัติโครงการจิตสาธารณะผ่านเกณฑ์การประเมินทุกขั้นตอน รวมทั้งนักศึกษามีความพึงพอใจต่อหลักสูตรในระดับมาก

2. บทบาทหลักสูตรทางพระพุทธศาสนาที่ส่งผลต่อการศึกษาล่าเรียนของผู้สำเร็จการศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาพรวมทุกมหาวิทยาลัยอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.26$) ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการได้เรียนรู้แนวทางปฏิบัติในสังคมและมหาวิทยาลัยด้วยตนเอง จากสภาพแวดล้อมหรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ และได้รับการอบรมสั่งสอนจากครูอาจารย์ ทำให้เรียนรู้และปฏิบัติได้อย่างถูกต้องตามแบบแผนที่กำหนดไว้ โดยที่ส่งผลต่อการศึกษาล่าเรียนของผู้สำเร็จการศึกษามากที่สุด จากผู้สำเร็จการศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร คือ หลักสูตรมอทธิบาท 4 ในด้านวิริยะ (ความมุ่งมั่น พุเมเท ทั้งกายและใจในการศึกษาล่าเรียน) ในข้อคำถามที่ว่า “ถ้าข้าเจ้ามีความพากเพียรพยายามในการค้นคว้าหนังสือ/ตำราในห้องสมุดอย่างสม่ำเสมอ จะทำให้ข้าเจ้าเข้าใจในเนื้อหาวิชาที่เรียนมากขึ้น” ($\bar{X} = 4.65$) ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร ส่วนใหญ่จะมีความวิริยะอุตสาหะที่เป็นจุดเด่น ดังปรัชญาคณะหนึ่งในมหาวิทยาลัย คือ คณะครุศาสตร์ ที่ว่า ไผ่รู้ สู้งาน มีจิตวิญญานครู โดยผู้บริหารได้ทำการสนับสนุนให้นักศึกษาเป็นไปตามปรัชญาของคณะในรูปแบบของโครงการและกิจกรรมต่าง ๆ ที่ฝึกฝนให้นักศึกษามีความวิริยะอุตสาหะ สอดคล้องกับงานวิจัยของ ภคพัฒนภูมิธรรมนันท์ และประภัสสรณ์ ศรีท้าววงศ์ (2565, หน้า 35) ที่ได้ทำการศึกษา เรื่อง ปัจจัยที่ส่งผลต่อความมีวินัยในตนเองของนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร พบว่า ด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริมความมีวินัยของมหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนครโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีอิทธิพลต่อความมีวินัยในตนเองของนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนครอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยสามารถร่วมกันพยากรณ์ ความมีวินัยในตนเองของนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนครได้ร้อยละ 36.20 และสอดคล้องกับงานวิจัยของ บุพพณีย์ นันทจริยา (2558, บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัย เรื่อง การศึกษาทัศนคติที่มีต่อหลักสูตรทางพระพุทธศาสนา ของนักศึกษาประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นปีที่ 2 วิทยาลัยเทคโนโลยีพายัพและบริหารธุรกิจ อ.สันทราย จ.เชียงใหม่ พบว่า ในด้านทัศนคติทั่วไปต่อหลักสูตรทางพระพุทธศาสนาอยู่ในระดับมาก ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ พุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ อยู่ในระดับมาก รองลงมา คือ เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตให้แก่นุชนในศาสน 5 มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก

3. การเปรียบเทียบบทบาทหลักสูตรทางพระพุทธศาสนาที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของผู้สำเร็จการศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำแนกตาม เพศ อายุ และสถานภาพสมรส

ด้านเพศ โดยภาพรวมทุกมหาวิทยาลัย บทบาทหลักสูตรทางพระพุทธศาสนาส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของผู้สำเร็จการศึกษาเพศหญิงมากที่สุด ทั้งนี้อาจเนื่องมาจาก เพศหญิงเป็นเพศที่อ่อนโยน ชอบมีความเมตตากรุณาต่อเพื่อนมนุษย์และสัตว์ และส่วนใหญ่จะชอบเข้าวัดทำบุญมากกว่าเพศชาย ด้านอายุ ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกันมากที่สุด อยู่ที่อายุระหว่างต่ำกว่า 26 ปี กับ 28 ปี จากผู้สำเร็จการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย และมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากช่วงอายุดังกล่าวมีความห่างกันมากเกินไป บทบาทหลักสูตรที่ส่งผล เช่น ความเมตตากรุณา การให้ทาน ตลอดจนเรื่องอบายมุขต่าง ๆ มีความแตกต่างกัน โดยเฉพาะด้านอบายมุข 6 ผู้มีอายุน้อยจะดื่มจะเที่ยวอยู่อย่างตามโอกาส ส่วนผู้มีอายุส่วนมากจะลด ละ เลิกสิ่งพวกนี้อยู่บ้านกับครอบครัว ด้านสถานภาพสมรส ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกันมากที่สุด อยู่ที่สถานภาพระหว่างสมรส กับ โสด จากผู้สำเร็จการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏ

อุดรธานี มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา และมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากสถานภาพระหว่างสมรส กับโสดมีความแตกต่างกันมาก การสมรส คือ การมีครอบครัวและรับผิดชอบดูแลหลายคน ส่วนคนโสดส่วนใหญ่อาจจะอยู่คนเดียว ไม่ได้รับผิดชอบในส่วนอื่น ๆ มีอิสระได้มากกว่าคนที่สมรสแล้ว ในส่วนของบทบาทหลักธรรมดังกล่าวจึงส่งผลที่ต่างกัน สอดคล้องกับงานวิจัยของสุกรี บุญเทพ และหมัดเพา ชีรูบามา (2563, บทคัดย่อ) ที่ได้ศึกษาเรื่องพฤติกรรมด้านคุณธรรม จริยธรรมของนักศึกษา คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยหาดใหญ่ พบว่า นักศึกษามีพฤติกรรมด้านความเสียสละสูงที่สุด รองลงมา คือ ด้านความมีระเบียบวินัย ด้านความรับผิดชอบ ด้านความอดทน และด้านความซื่อสัตย์ตามลำดับ และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของพระจรรย์ สุนทรโต (จันทว) ที่ได้ศึกษาเรื่องหลักธรรมที่ใช้ในการบริหารของกลุ่มสังฆะสมพรีย์ วัดป่าเทพนิมิต อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี พบว่า กลุ่มสังฆะสมพรีย์ปฏิบัติตามหลักธรรมพรหมวิหารธรรม 4 มากที่สุด รองลงมา คือ ปฏิบัติตามหลักธรรมสังคหวัตถุ 4 ปฏิบัติตามหลักธรรมฆราวาสธรรม 4 และปฏิบัติตามหลักธรรมอริยสัจธรรม 4

4. การเปรียบเทียบบทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ส่งผลต่อการศึกษาล่าเรียนของผู้สำเร็จการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำแนกตามเพศ อายุ และสถานภาพสมรส

ด้านเพศ โดยภาพรวมทุกมหาวิทยาลัย บทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของผู้สำเร็จการศึกษาเพศชายมากที่สุด ทั้งนี้อาจเนื่องมาจาก เพศชายเป็นผู้มีพลังกำลังมากกว่าเพศหญิง อาจมีความมุ่งมั่นตั้งใจในการใช้หลักธรรมเหล่านี้เพื่อศึกษาล่าเรียนมากกว่า ยกตัวอย่างคณะที่มีการใช้พลังกำลังมาก ๆ ที่สอดคล้องกับหลักธรรมในข้อวิริยะ เช่น คณะทางการเกษตร คณะทางการอุตสาหกรรม เป็นต้น ด้านอายุ ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตที่ต่างกันมากที่สุด อยู่ที่อายุระหว่างต่ำกว่า 26 ปี กับ 26 ปี จากผู้สำเร็จการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา และมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ และอยู่ที่อายุระหว่าง 26 ปี กับ 27 ปี จากผู้สำเร็จการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม และมหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด กลุ่มเป้าหมายดังกล่าวมีช่วงอายุที่ไม่ห่างกันแต่หลักธรรมมีบทบาทต่อการศึกษาล่าเรียนต่างกัน ทั้งนี้อาจเนื่องมาจาก มหาวิทยาลัยดังกล่าว หรือบริบทพื้นที่ที่อยู่อาศัยของนักศึกษาปลูกฝังคุณธรรมที่เกิดจากหลักธรรมให้กับนักศึกษาแตกต่างกัน มีจุดเด่นจากหลักธรรมคนละด้านจึงทำให้มีความแตกต่างกัน และด้านสถานภาพสมรส ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตที่ต่างกันมากที่สุด อยู่ที่สถานภาพระหว่างสมรส กับ โสด จากผู้สำเร็จการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร และมหาวิทยาลัยราชภัฏเลย ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากทั้งนี้อาจเนื่องมาจากสถานภาพระหว่างสมรส กับ โสดมีความแตกต่างกันมาก การสมรส คือ การมีครอบครัวและรับผิดชอบดูแลหลายคน ส่วนคนโสดส่วนใหญ่อาจจะอยู่คนเดียว ไม่ได้รับผิดชอบในส่วนอื่น ๆ มีอิสระได้มากกว่าคนที่สมรสแล้ว เช่นเดียวกับข้อที่ 3 ในส่วนของบทบาทหลักธรรมดังกล่าวจึงส่งผลที่ต่างกัน สอดคล้องกับ จำรัส บุตดาพงษ์ และนพรัตน์ ศิลากุล (2563, หน้า 61–62) ได้ทำการวิจัย เรื่อง การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่มีต่อการครองตนของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหาภูมิราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร พบว่าหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่มีต่อการครองตนของนักศึกษา คือ 1) ด้านความซื่อสัตย์ 2) ด้านความอ่อนน้อมถ่อมตน 3) ด้านความอดทน อดกลั้น 4) ด้านความเอื้อเฟื้อ เสียสละ 5) ด้านความกตัญญู โดยภาพรวมมีอยู่ในระดับมากทุกด้าน ($\bar{X} = 3.82$) และยังสอดคล้องกับ นิเวศน์ วงศ์สุวรรณ (2559) ที่ได้ทำการวิจัย เรื่อง การศึกษาการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักศึกษา ผลการวิจัย พบว่า ผลวิเคราะห์เปรียบเทียบความคิดเห็นต่อการจัดกิจกรรมพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักศึกษา ทั้ง 9 ด้านของนักศึกษา พบว่า มีค่าเฉลี่ยสูงทุกรายข้อ ค่าเฉลี่ยที่ 4.43–4.69 โดยมีค่าเฉลี่ย 3 ระดับ คือ (1) ด้านความเมตตาของนักศึกษา มีค่าเฉลี่ยสูงมากที่สุด 4.69 (2) ด้านการเสียสละของนักศึกษา มีค่าเฉลี่ยสูงมาก 4.59 (3) ด้านความรับผิดชอบต่อของนักศึกษา มีค่าเฉลี่ยสูง 4.47

องค์ความรู้ใหม่

การวิจัยครั้งนี้ ได้สารสนเทศ คือ 1) บทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของผู้สำเร็จการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มากที่สุด คือ กรุณา “การให้ผู้อื่นพ้นทุกข์” โดยหลักธรรมกรุณานี้มีส่วนทำให้เกิดความสงสาร เห็นใจต่อเพื่อนมนุษย์และสัตว์ โดยช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์และสัตว์ที่ตกทุกข์ได้พวกเขาเหล่านั้นมีความสุขต่อการใช้ชีวิต นอกจากนี้เมื่อเพื่อน หรือคนรอบข้างเดือดร้อน ทุกข์กาย ไม่สบายใจ มีปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ จะมีความเห็นอกเห็นใจ รับฟังและช่วยให้คำปรึกษา คอยชี้แนะแนวทางแก้ไข 2) บทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ส่งผลต่อ

การศึกษาเล่าเรียนของผู้สำเร็จการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มากที่สุด คือ วิริยะ “ความมุ่งมั่นทุ่มเท” โดยหลักธรรมวิริยะนี้มีส่วนทำให้เกิดความเพียรพยายาม มุ่งมั่น อดทน ทุ่มเท กระตือรือร้น ทำด้วยความตั้งใจ ไม่ว่าจะเป็นด้านการทำงานหรือด้านการเรียน การจัดสรรแบ่งเวลาให้กับกับการเรียน การอ่านหนังสือ ตัวกับเพื่อน การทำงานกลุ่มหรือเดี่ยวจนประสบผลสำเร็จ ซึ่งสารสนเทศเหล่านี้เป็นแนวทางสำหรับผู้บริหารในระดับมหาวิทยาลัย และสถาบันการศึกษาต่าง ๆ สามารถกำหนดเป็นทิศทางยุทธศาสตร์หรือการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมให้กับเยาวชน อีกทั้งเป็นข้อมูลสำหรับสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการอบรมหรือส่งเสริมหลักธรรม คุณธรรมจริยธรรมของประชาชนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น อีกทั้งยังทำให้ได้ศาสตร์/หลักการด้านหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เกิดเป็นค่านิยมที่พึงาม ในการปฏิบัติตามตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตและส่งผลการศึกษาเล่าเรียนของเยาวชนของชาติสืบต่อไป

สรุป

1. บทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตและการศึกษาเล่าเรียนของผู้สำเร็จการศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

บทบาทหลักธรรมที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.10$) โดยกลุ่มตัวอย่างผู้สำเร็จการศึกษภาพรวมทุกมหาวิทยาลัย หลักธรรมที่ส่งผลมากที่สุด คือ พรหมวิหาร 4 เรื่องกรุณา “การให้ผู้อื่นพ้นทุกข์” และบทบาทหลักธรรมที่ส่งผลต่อการศึกษาล่าเรียนภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.26$) โดยกลุ่มตัวอย่างผู้สำเร็จการศึกษภาพรวมทุกมหาวิทยาลัย หลักธรรมที่ส่งผลมากที่สุด คือ อิทธิบาท 4 เรื่องวิริยะ “ความมุ่งมั่นทุ่มเท”

บทบาทหลักธรรมที่ส่งผลต่อชีวิต ทำให้ได้รับความรักความจริงใจตอบจากมิตรสหาย และบุคคลอื่น ๆ จิตใจมีความสุขสบายใจ เป็นที่รัก และเป็นที่ยกย่องของบุคคลอื่น เป็นคนมีเหตุผลอย่างถูกต้องเที่ยงธรรม เป็นที่น่าเชื่อถือของบุคคลรอบข้าง ได้รับการช่วยเหลือตอบเช่นกัน มีคนชอบมาพูดคุยอยู่เป็นประจำ ได้รับรอยยิ้ม หรือคำของคนที่จริงใจ และเป็นที่ยรักของบุคคลรอบข้าง อีกทั้งสุขภาพร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ปลอดภัยจากคนอันตราย ไม่สูญเสียทรัพย์สิน และทำการงานสำเร็จตามเป้าหมาย อีกทั้งบทบาทหลักธรรมที่ส่งผลต่อการศึกษาล่าเรียนทำให้เข้าใจและสอบผ่านในรายวิชานั้น ๆ เพิ่มพูนองค์ความรู้ในเรื่องนั้น ๆ ทำข้อสอบได้ ทำให้มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเป็นไปตามเป้าหมาย เกิดปัญญาหยั่งรู้ ทำให้เป็นที่ไว้วางใจของเพื่อน ๆ ในชั้นเรียน มีสมาธิกับการเรียนได้ดี เกิดแรงจูงใจ เกิดความพอใจในการศึกษาล่าเรียน แก้ปัญหาต่าง ๆ ได้เกือบทุกเรื่อง จดจำเนื้อหาในรายวิชานั้น ๆ เป็นอย่างดี เกิดความมั่นใจในความถูกต้อง

2. การเปรียบเทียบบทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิต และการศึกษาล่าเรียนของผู้สำเร็จการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

การเปรียบเทียบบทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของผู้สำเร็จการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านเพศส่วนใหญ่ส่งผลต่อเพศหญิง โดยด้านเพศแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 จากผู้สำเร็จการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา สุรินทร์ และศรีสะเกษ นอกนั้นไม่แตกต่างกัน ด้านอายุส่วนใหญ่ส่งผลต่อผู้ที่มีอายุ 28 ปีขึ้นไป โดยด้านอายุ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 มากที่สุดอยู่ที่อายุระหว่างต่ำกว่า 26 ปี กับ 28 ปี จากผู้สำเร็จการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร เลย และศรีสะเกษ และด้านสถานภาพสมรสส่วนใหญ่ส่งผลต่อผู้ที่สมรสแล้ว โดยด้านสถานภาพสมรส แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 มากที่สุดอยู่ที่สถานภาพระหว่างสมรส กับ โสด จากผู้สำเร็จการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี เลย นครราชสีมา และบุรีรัมย์

การเปรียบเทียบบทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ส่งผลต่อการศึกษาล่าเรียนของผู้สำเร็จการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านเพศส่วนใหญ่ส่งผลต่อเพศชาย โดยด้านเพศแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 จากผู้สำเร็จการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ และอุบลราชธานี นอกนั้นไม่แตกต่างกัน ด้านอายุส่วนใหญ่ส่งผลต่อผู้ที่มีอายุ 27 ปี มากที่สุด โดยด้านอายุ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 มากที่สุดอยู่ที่อายุระหว่างต่ำกว่า 26 ปี กับ 26 ปี จากผู้สำเร็จการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา และศรีสะเกษ และอยู่ที่อายุระหว่าง 26 ปี กับ 27 ปี จากผู้สำเร็จการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม และร้อยเอ็ด และด้านสถานภาพสมรสส่วนใหญ่ส่งผลต่อผู้ที่สมรสแล้วมากที่สุด โดยด้านสถานภาพสมรส แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 มากที่สุดอยู่ที่สถานภาพระหว่างสมรส กับ โสด จากผู้สำเร็จการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร และเลย

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะทั่วไป

1.1 ผู้บริหารมหาวิทยาลัย ควรนำข้อมูลจากการวิจัยนี้มาใช้ในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมให้กับนักศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักสูตรที่เกี่ยวกับการศึกษาเล่าเรียน เช่น วุฒิธรรม 4 อธิษฐานธรรม 4 อธิปาท 4 เป็นต้น

1.2 ควรส่งเสริมให้นักศึกษา หรือบุคลากร หน่วยงานต่าง ๆ ในสังคมให้เห็นความสำคัญของการปฏิบัติตนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

1.3 ผลสรุปและข้อมูลวิจัยในครั้งนี้ ควรแสดงให้เห็นแนวทางสังคมได้ตระหนักถึงบทบาทหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของผู้สำเร็จการศึกษา แล้วนำเอาไปพัฒนาส่งเสริมให้นักศึกษาหรือเยาวชนเกิดค่านิยมที่ดี และปฏิบัติตนตามหลักธรรมมากขึ้น

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรศึกษาการนำหลักธรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอน เช่น จักร 4 ฆราวาสธรรม 4 เป็นต้น มาประยุกต์ใช้กับนักศึกษา

2.2 ควรทำการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมคุณธรรมกับการดำเนินชีวิตของนักศึกษามหาวิทยาลัยต่าง ๆ

เอกสารอ้างอิง

- คณะกรรมการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ. (2566). *แผนปฏิบัติการด้านการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติระยะที่ 2 (พ.ศ. 2566–2570)*. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนาและศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน).
- จำรัส บุตดาพงษ์ และนพรัตน์ ศิลากุล. (2563). การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่มีต่อการครองตนของนักศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร. *วารสารพุทธมัตถ์*, 5(2), 61-68.
- นิเวศน์ วงศ์สุวรรณ. (2559). *การศึกษาการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักศึกษา*. เข้าถึงได้จาก <https://so04.tci-thaijo.org/index.php>. 31 กรกฎาคม 2565.
- บุญชม ศรีสะอาด. (2545). *การวิจัยเบื้องต้น*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.
- บุพพรณี นันทจริยา. (2558). *การศึกษาทัศนคติที่มีต่อหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ของนักศึกษาประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นปีที่ 2 วิทยาลัยเทคโนโลยีพายัพและบริหารธุรกิจ อ.สันทราย จ.เชียงใหม่*. เชียงใหม่: วิทยาลัยเทคโนโลยีพายัพและบริหารธุรกิจ.
- ปิ่นพร ศรีปลั่ง. (2559). *การพัฒนากิจกรรมเพื่อส่งเสริมจิตสาธารณะ สำหรับนักศึกษาครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม*. ปริญญาโท ปร.ด. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา.
- พระครูปลัดสิริวัตร สุทธิมน. (2566). การขัดเกลาทางสังคมตามแนวคิดของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา. *วารสารพุทธสังคมวิทยาปริทรรศน์*, 8(2), 82-94.
- พระจันทน์ สุนโต (จันทา). (2557). *หลักธรรมที่ใช้ในการบริหารของกลุ่มสัจจะสมทรัพย์วัดป่าเทพนิมิต อำเภอน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. จันทบุรี: มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- พระราชธรรมนิเทศ. (2542). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ภคพัฒนภูมิ ธรรมนันท์ และประภัสสรณ์ ศรีท้าว. (2565). ปัจจัยที่ส่งผลต่อความมีวินัยในตนเองของนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร. *วารสารวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร*, 2(3), 33-47.
- วรพนธ์ จันทธีระยานนท์. (2559). *การพัฒนาหลักสูตรเสริมสร้างจิตสาธารณะ สำหรับนักศึกษาปริญญาตรี มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม*. วิทยานิพนธ์ ปร.ด. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- วรรณิ์ แกมเกตุ. (2551). *วิธีวิทยาการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สว่าง ภูพัฒน์วิบูลย์. (2565). *หนังสือแจ้งกำหนดการรับพระราชทานปริญญาบัตร พ.ศ. 2565*. ที่ประชุมสำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยราชภัฏ หนังสือเลขที่ ทปอ.มรภ.2565/ว.พิเศษ 1.

- สุกรี บุญเทพ และหมัดเฟา ซีรูบามา. (2563). พฤติกรรมด้านคุณธรรม จริยธรรมของนักศึกษา คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัย
หาดใหญ่ ประจำปีการศึกษา 2563. เข้าถึงได้จาก <https://www.hu.ac.th/conference.pdf>. 29 กรกฎาคม 2565.
- สุพัตรา ขาดิปัญญาชัย. (2548). กระบวนการเรียนรู้ : แนวคิด ความหมายและบทเรียนในสังคมไทย. กรุงเทพฯ: พิสิษฐ์ไทย
ออฟเซต.
- สุวรีย์ ศิริโกคาภิรมย์. (2546). การวิจัยทางการศึกษา. ลพบุรี: สถาบันราชภัฏเทพสตรี.

วารสารบัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร